

הברזל, הטובה ביותר שראיתי, נמצאת בדרך המוליכה ממרגלות נקב אס-סחלי בצד שמאל של הוואדי, לפני קבוצת הגבעות הנקנות המתנשאות בסביבה השטוחה. המרbez מורכב שלושה רבדים, בעובי של 20 עד 30 ס"מ כל אחד, ביחס $\frac{1}{3}$ מטר עד מטר.

בשבות שמעל גיר היורא נמצא גיר אוואיליטי ברזיל. נראה שריכוזי ברזיל אלה קשורים בתופעת הבזלת.

מסקנות

בשעה זו קsha להעיר את למוות המינרלים שהזכרנו. בידינו ר' ק הוכחה על מציאותם ואין לנו יכולות לומר דבר ברור על חשיבותם הכלכליות. דבר אחד ברור שהחרסית נפוצה ככמות גודלה, וצריך להביא בחשבון שהיא מתחשת גם בחלקים של הוואדי שלא בקרתי בהם. נראה שניצול החרסית כראוי אף קיימת בעיה של הובלה כלכללית.

בסיכום אנחנו באם לידינו מסקנה שבמכתש רמן נמצא בשטח קטן באופני חיסי, מספר די גדול של חומרי גלם מינרליים. בגלל ערכם הכלכלי יש להמליץ על חקירה מדוקדקת, כדי לבדוק את האפשרויות של ניצולם הכלכלי.

הנגב בזמניהם הפלריה-היסטוריהים

מאט

משה שטקליס

חוקרי המקרא ביקשו למצאו בסיני ובנגב את דרכי הנדידה של בני ישראל. בעקבותיהם הלכו האריאולוגים, שחקרו את האיזור לאור המקורות הכתובים. ואילו האריאולוגיה הפלריה-היסטורית רואה בחבל-ארץ זה גשר יבשתי בין אסיה לאפריקה, שבו עברו הציביליזציות הפלריה-היסטוריות בשני הכיוונים. לשם בירור בעיה זו עליינו לחתוך על עברו הפלריה-היסטורי.

לפניהם הייתה רוחמת הדעה, שאיזור מדברי זה לא ראה יישובים של האדם הפלריה-היסטורי. "חיפשנו כלים מתකופת האבן על פניו כל השטח של ארץ זו וממנו מעט מארך..." "לדעתנו מורה העדות של הצור כולם, שהאדם יצא מתקופת האבן ההיסטורית זמן רב לפני שניתה לחיות בנגב". אלה הם דבריו וולדי ולורנס [^{1]}, ע. [20].

אך חקר הפלריה-היסטורי בנגב גילתה עבודות רבות, שモיכות, כי חבל דרוםיה של ארץ ישראל הוא בית גניזה מפואר של שרידים מתקופת האבן. בנגב ובסיני נמצאו אוצרות של תרבויות פלאו-היסטוריות, הן מתקופת האבן העתיקה והן מהחדרה, שלא הערכנו עד כה כראוי.

בספרות המדעית על הנגב מוספר מעט מאוד על אתרים וממצאים פרוייסטוריים, כי חוקר הנגב לא גילו עניין רב בשידדים אלה.

במחצית המאה ה-19 הזכיר דוטי (Doughty) אֲבָנִיֵּד פַּאֲלִיאוֹלִיתִיָּה שנמצאו בערבה. אבא ריצ'אר (Abbé Richard) לקט בסיני המערבית "סכינים, ראשי חצים ולהבים" מצור.

מקדונלד (Major MacDonald), שישב שנים רבות בסיני, בקרבת מכרות הנוחות של טורקיצה, לקט שם כליא אבן מסווגים שונים. גם פלינדרס פיטרי (Flinders Petrie) מזכיר כליא אבן באותה סביבה. הכלים עתיקים ושייכים לראשונה התקופה הכלקוליתית. משום כך קשה להגיה שאלה אם כליא העבודה של כורדים פרוייסטוריים והאדם הכלכלורי השתמש במזכרות אבן אלה לעבודת נחושת. אלברט Albright (Albright) מיחס כידוע את המכרות בטולקיצה לזמן מאוחר יותר, בערך 1500 שנה לפניה הספרה, ולפי זה השאלה מתישבת בILI דוחק.

העדויות על יישובים פריהיסטוריים מתרבות והולכות, בריכט (E. Bracht) מצא יישוב פאליאוליתי במרודות ג'בל מוג'ארה (Gebel Moghara). פון ראמזוי, חבר המשלחת הארכיאולוגית הגרמנית הצבאית, גילתה בזמן מלחמת העולם הראשונה יישוב מזמן הפאליאוליטיקון המאוחר בסביבת קוסימה (El-Quseimeh). תלמידי בית הספר התנאי בירושלים מצאו ריכוז מעניין של כליא צור בסביבות עין קודיירה (Ain Qudeirat). מלבד כליא צור נתגלו גם מבנים פריהיסטריים. הולנד (Holland) מצא כליא צור בואדי חרואה (Wadi Harâskeh) וטומולוסים בואדי מוטלקה. מבנים מגלייתים נמצאו על ידי קיצ'נר בואדי בייאר וטומולוס וגילגלא אבניים בואדי זלאכה (Wadi Zelakâ). פאלמר (Palmer) גילתה מבנים מגלייתים בגבל תחונה, גבל חדוד, נחל פארן, ואדי חבראן, ואדי מלס, ואדי הווארה, ובאותם זלמה. באחדים מהמבנים האלה חפר ומצא בכל מבנה קבר בתוך ציטט (דולמן קטן). השילד היה מונח כשרגלייו מכובצות ועל ידו סכינים צור, חוליות של מחרוזות וצדפים. בمبנים אחדים נתגלו גם מוקצים על יד הקברים. אף בחפירות שלו בגילגלא אבן נמצא השילד שכוב במכുץ. גם פלינדרס פיטרי מצין מבנים מסווג זה בואדי חבראן, ואדי צולף ואום ג'רפן. נראה שאלה הן הידיעות הארוכות שנמצאו פזורות בספרות המדעית.

אבל יש בהן כדי להיעיד בבירור על יישובים פריהיסטריים בנגב.

ברור מכאן שהגעה השעה לסקר פריהיסטרי שיטתי. רינה ניוויל (René Neuville) גילתה ב-1930 טומולוס בואדי סייסיל (Wadi Saisil) ויישוב גדול בסביבות ביר עסלוג', שבו נמצא אבנרייד מזמן אשיל (Acheul) ב-1934 סייר אבא בריל (Abbé Breuil) בסביבות קוסימה ומצא יישובים פאליאוליתיים של תרבות ליבלאה-מוסטיה, אחד מהם מצוין על ידי נתזים גדולים. התנאים אמיוחדים בסביבת קוסימה, שפע המים וחומר גלם לתעשייה כלים הם שאיפשרו לאדם הפאליאוליתי את החיים בסביבה זו. נוסף ליישובים אלה מונה ניוחיל עם הפאליאוליטיקון העליון ישב בדורות לקוסימה ויישוב אחר בדורות מגורחה מוקסימית, ושני יישובים על יד המעיין קוסיירה הוא מצוין כפאליאוליתיים. אף הוא נמצא ריכוז

כל צור של תרבות מוסטיהה בואדי סייסיל, נתזים של תרבות ליבאלאה-מוסטיהה באום חרייבה (Umm Heraiba), נתזים ולהבים של פאליאולית עליון בואדי אום חמשיין. שני ק'ם דרומה מביריין מצא ריכוז כליז צור ובעהת אל סבהה בית מלאכה של נתזים גדולים מטיפוס ליבאלאה. בגבול אל אגלאק (Aglat-el-Sabha) צפונית מוקסימה, בגובה 320 מ' מעל פני הים לקט עם אבא בריל אבניריך מטיפוס אשיל, ועל גבעה קטנה הצופה אל גבל עביד מצא ריכוז גדול של כליז צור, כפי הנראה פאליאוליתיים.

משלחת של האוניברסיטה בקאליפורניה ערכה ב-1942 סקר ארכיאולוגי בסיני. על יד שאלופה (Shallufa) ליד ק'ם 233 בדרכ ישמעאליה-ארץ-ישראל נמצאה אבןיריך פאליאוליתית ואחרת בק'ם 115. במודר גבל מועריה נתגלתה יישוב מיסוליתי ושני ק'ם ממז' אל ראהה (רפיח) נמצאו ריכוז אבןיריך פאליאוליתיות.

הזרמנות ראשונה לסקר פרההיסטוריה של הנגב על ידינו, ניתנה בדצמבר 1943, כשיצאה לשם משלחת גיאולוגית מטעם הסוכנות היהודית, בראשותו של פ. סולומוניק ויל ובשותפותו אני. בסיוורינו תרנו אחרי עקבות תרבות האדם הקדמון בנגב, בריכבה על גמלים ובהличה של קילומטרים רבים ברגל במשך 19 ימים. בסיוורים אלה נערך סקר ארעי של אתרים פרההיסטוריים מעוג'ה אל-חפר עד ביר עידידי.

בוואדי אל קידיה (El-Qidaiya) נמצאו ריכוז כליז צור פאליאוליתיים, גלעינים ונתזים מטיפוס ליבאלאה ואבןיריך השיכוכת לשלב קדום של תרבות ליבאלאה-מוסטיהה.

בוואדי Irseisiya לקטתי כליזור המפוזרים על שטח נרחב שהותקנו בטכניקה ליבאלאה.

על יד באר חפיר (Bir Hafir) התעכנו כ-6 שעות, כדי להש考ת את הגמלים ולהצטיד בהם עד הבאר השנייה. נצתי את ההזדמנות כדי לטייר בסביבה הקרה שהיתה נראה לי כעשרה בממצאים פרההיסטוריים. בואדי חפיר מצאנו בחוץ נחלים פליסטוקני אבןיריך שחורה ומcosaה בפרטנה חומה מדברית ומספר נתזים גסים באתר. אבןיריך זו חוותה לפי הטכניקה "קלקטון" ושיככת לתרבות אשיל קדומה.

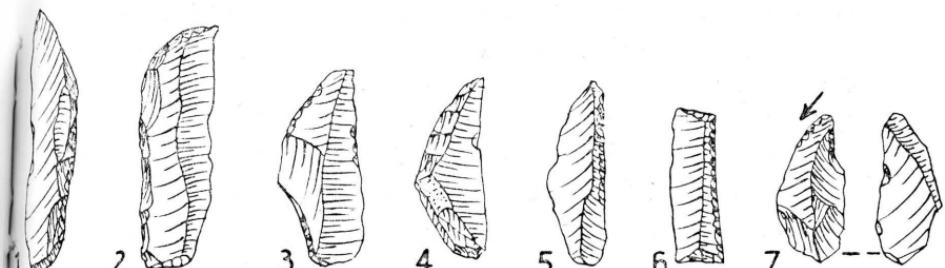
על יד הבאר נמצאו כליזור בודדים מהם פאליאוליתיים ומואוחרים יותר מפוזרים על שטח נרחב, הכלים הפאליאוליתיים היו מצופים פטינה לבנה וביניהם מצאתי חוד נאה מטיפוס "אמירה". על הגבעות הסמכות נתקלתי במבנים מרובעים (3 מ' × 3 מ') בנויים אבנים בלתי מסותחות.

בוואדי אג'ראם (Ajram) נמצאו ריכוז גדול של גרעינים ונתזים של ליבאלאה מוסטיהה בשטח של 60 מ'ר.

לאורך הדרכ ועד מכתש רמוון לקטתי מה ושם נתזים פאליאוליתיים, המפוזרים על פני השטח ובקרבת רמוון נתגלו ארבעה גילגים בנויים אבנים בלתי מסותחות שקוטרם היה 5 מ' × 5 מ' כל אחד וגילגלו אחר בעל קוטר של 9 מ'. על יד נקב

אס-סחלי נתגלה טומולוס קטן ובפטגמו הייתה נצבת אבן גדולה, שברוה (3.50 מ' × 0.65 מ' × 0.40 מ'). לא נמצא כל צור ולא כל חרס בסביבת הטומולוס, במרקם של 150 מ. בערך מזרחה מן הטומולוס היו חמישה מבנים עגולים וקוטרים 3 מ. בניוים אבניים בלתי מסותחות.

המפליא ביותר הוא שמצינו במורד למכתש רמון ריכוז של תעשייה ליתית זעירה ובה סחרוגנים, מלכינים, משולשים, נקרים מיקרוליטיים — תעשייה אופנית כל כך לתרבויות מישוליתית הידועה לנו היטב במערות פריה-היסטוריה בא"י. בסיוורים שערכנו במכתש רמון מצינו כלים בודדים, מהם פאליאוליתיים וניאוליתיים, מפוזרים על פני הקרקע, אך בשום מקום לא הצליחנו לגלוות ריכוז כל שהוא של תעשייה ליתית.



תעשייה מיקרוליתית ממכתש רמון (1/1)

עליה ממלכתש רמון לביר עידידי לקטנו בדרך קליזור בודדים; ריכוזים רציניים הופיעו בוادي ג'ריר ובמידה שהתקרנו יותר לביר עידידי הריכוזים הללו והתרבו. בכל הריכוזים האלה הייתה תעשייה ליתית של תרבות ליabalוא-מוסטיטית,عشירה מאוד בכלים מושלמים ובפסולת של תעשייה.

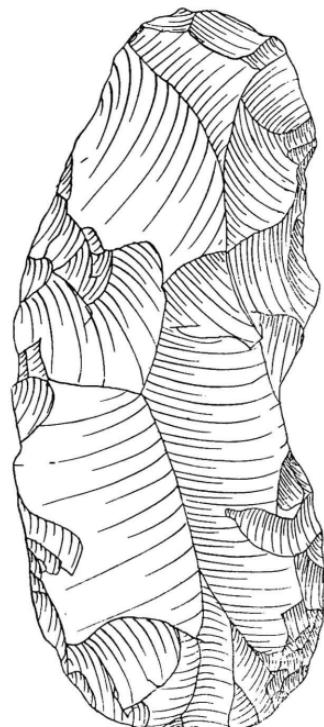
בדרכו לביר עידידי בכיוון לראש רמון נמצא נמצאו קליזור בודדים פאליאוליתיים וגם התחלו להופיע כלים בודדים ניאוליתיים וכקלוליתיים מפוזרים על פני השטח, בראש רמון נמצא ריכוז פאליאוליתי מאוחר עם הרבה מגרדים מזוקים, מגדייקצתן, נקרים ולהבים מארכים מסווגים יפה.

בשביל המוביל לחורבות עבדה נמצאו ריכוזים קטנים של תעשייה פאליאוליתית מאוחרת בשרידים ניאוליתיים וכקלוליתיים. ריכוז מענין ועשיר מאוד נמצא על יד עין עבדת (Ain Murra). קליזור בעלי טכניקת ליabalואה היו זורעים על פני השטח. בוادي נפח נמצא ראש פאליאוליתי עם אבנייד קטנות ווואדיי בקלה לקטנו כלים פאליאוליתיים בודדים כמו כן כלים ניאוליתיים וכקלוליתיים ובניהם מספר גרוזנים וمعدירים.

המבנים שצינו בסביבות ביר חיפור ורמון הם מעוגנים וכדי היה לחזור אותם חקירה יסודית. מבנים מסוג זה ידועים לנו מעבר הירדן ומאדר-ישראל והם מכונים מושם מה בשם "מיגאליתיים" למרות שלא תמיד נבנו מבנים גדולים. לדעת ארכיאולוגים מבנים אלה הם "פריה-היסטוריים".

קשה להחליט אם דעה זו נכונה, היות ועוד לא נערך חפירות במבנים אלה ומשם כר אינן יודעים לשם מה הם שמשו. בחקרותי בעבר הירדן מצאתי מבנים דומים בקרבת תחיקברות של Dolmenites ובכמה מהם ערכתי חפירות שבחן נתגלו קבורות אט מתקופת הברונזה ואט מתקופת הברזל. לפי המבנה הארכאי טקטיוני אלה דומים ולכון אי אפשר לקבוע לא את גילם ולא את תפליהם מבלי לעזרך בהם חפירות.

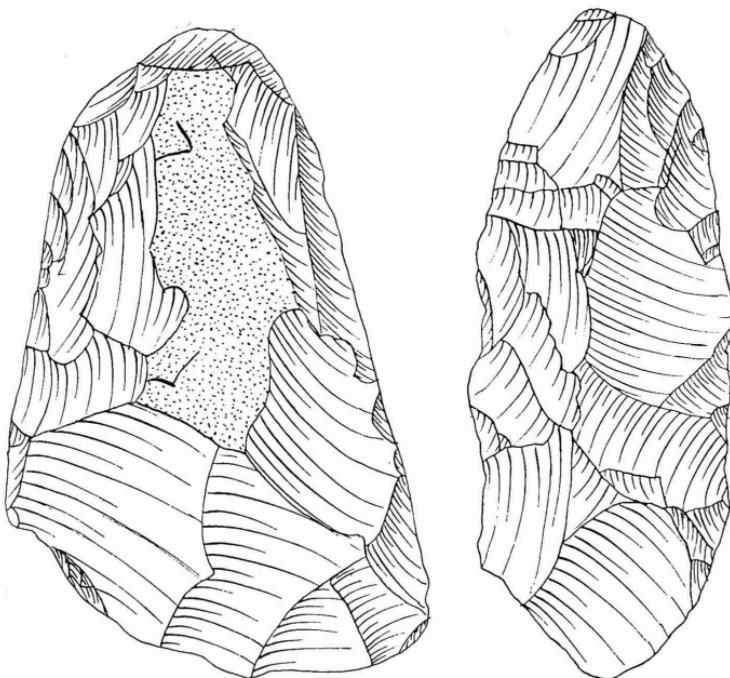
סיור זה הוכיח שיש מקום נוסף לחזור עקבות האדם הקדמון ברחבי הנגב. בשנים האחרונות נוספו כמה גילויים חשובים. מציאות בודדות נלקטו על ידי ד"ר ג. שלם בסביבות כורנוב וכמו כן ע"י מר וגמאן בסביבות רמון, יצחק הלוי ז"ל גלה ריכוז מיסוליתי מעניין בסביבות ראש סרבית (Ras Serabith). מספר גיזינים בלוקלייטיים נמצאו על ידי בסביבות עיוגדי ולרגלי מצדה.



גרזן ניאוליתי מוזחית המכורנוב (½)

בשנת 1952 סיירנו בנגב שני תלמידי האוניברסיטה העברית שמריהו גוטמן ועמנואל פוזנר וגילו 24 ריכוזים פאליאוליתיים לא ידועים עד כה, אחדים מהם בשטח הערבה. דרוםית לחרבת ערערה מצא גוטמן ריכוז מיסוליתי חשוב. אדוֹן פראנק

(Frank) גלה חרטות על סלע בקרבת אילת על הגבול המצרי, חרטות אלו מתראות חיות ובעיקר אילות. לפי שעה לא נגשו לחקרתן המדעית.



גרזינים ניאוליתיים מהנגב הדרומי (1/1)

מר יוסף פולדמן חבר קיבוץ רביבים גילתה כמה ריכוזים מעניינים של כליזוּר בסביבת רביבים וריכוז גדול והשוב של תרבות ניאוליתית מאוחרת בסביבת ניצנה, גם בנגב המערבי נתגלו ריכוזים קלקוליתיים-ニアוליתיים, ואחדים אף נחפרו בהצלחה ע"י מקדונלד (MacDonald), דוטון ופרו (Perrot).

אפשר אייפוא לציין, כי ישובים מכל התרבותיות הפרההיסטוריה נמצאו בנגב. המפליה ביותר הוא מציאות ישובים מהתקופות הניאוליתית והכלקוליתית בנגב. הרוי ישובים אלו היו של חקלאים ורועי צאן ראשוניים, שימושם היה מבוסס על יצור אינטנסיבי של מזון. ישובים מסווג זה לא יכולו להתקיים בנגב בתקופה זו או אילו האקלים היה דומה לזה של ימינו, ומכאן אנו למדים, שכמות הגשמי בתקופה הפרההיסטורית הייתה גדולה מכמות הגשמי היום. ועוד ברגע אפשרית היה אוכלוסייה, שהתפרנסה ממושך חקלאי אינטנסיבי. הדבר נלמד מרובי השידורים החמורים של האדם הפרוטו-היסטורי המצויים בנגב.

הישובים המכונים קלקוליתיים הם בעלי שכבה אחת. אמנם אפשר להבחין שלבי בנייה, אבל התרבות החמורים כה הומוגנית שאינה מאפשרת להבחין בשלבי

הבנייה השונות שלבים תרבותיים נפרדים. אלה הם יישובים עונתיים של חקלאים ורוואים שנעו באזורי מוגבל מאוד. וmdi שנה בשנה חווו לאותם המקומות שנטשו בשנה החולפת וחזרו והקימו את בקתהותיהם מחדש.

בתגובה הפרווטו-היסטוריה הכלכלתית משתפרת, יצור המזון המתגבר מbas' יותר ויותר את היישובים ושבוגר זה השפיע על התגבשותה הסוציאלית של החברה הפרווטו-היסטורית.

האוכלוסייה מתרכזת ביישובי קבוע בעלי אופי עירוני ובישובים כפריים בעלי אופי עונתי.

תקופה זו היא חשובה, אך עדין מעורפלת, על אף התגליות הרבות במורח הקדמון. לא קל להבחין בין אורח החיים של היישובים הכלכלתיים והישובים של הברונזה הקדומה, ועד עתה לא נמצא הקriterיוון המבדיל בין שתי תרבויות אלו. מהקר התקופות הפרווטו-היסטוריות הוא רק בהתחלה התפתחותם ולאין לפיה שעיה להסביר מסקנות מרחיקות לכת, כל זמן שאין בידנו חומר מספק במידה הדרישה.

ביבליוגרפיה

1. Woolley, L. and Laurence T., *The Wilderness of Zin*, Pal. Expl. Fund. Annual 1911.
2. Doughty, Ch. *Travels in Arabia Deserta*. London 1928.
3. Richard Abbé. *Découvertes au Sinaï*. Matériaux..., 1870—1871. p. 248.
4. Bracht, E., *Datierbare Silexgeräte aus Turkisminen von Maghara in der Sinaihalbinsel*. Zeitschrift für Ethnologie, 1905, p. 173.
5. Werth, E. *Jungpaläolithische Steinwerkzeuge von Kuseime*, Deutsch-Turkische Denkmalschutz Kommandos, 1920, p. 121.
6. Petrie, Sir Flinders, *Researches in Sinai*. London 1906.
7. Buzy, D. *Une Station Magdalénienne dans le Négeb (Ain el-Qedera)*, Revue Biblique, 1929, p. 364.
8. Palmer E. *The Desert of Exodus*, Cambridge, 1871.
9. Frank, D. *Aus der Araba I*. ZDPV, 1934. p. 191.
10. Albright, W. *Exploring Sinai with the University of California African Expedition*. BASOR, 1948, No. 109, p. 5—20.
11. Neuville, R. *Additions à la liste des stations préhistoriques de Palestine et Transjordanie*, J.P.O.S. 1929. p. 114.